

שגגות

והנה פרטי הכוחות והפרטיות הדקות שבמציאות הנם נחלקים למדרגותיהם על ידי החילוק של הבחירה הגלויה באדם, ביחש לשכר ועונש, ועל ידי הבחירה הכמוסה, ביחס לחילוק המדרגות בכלל, על פי היסוד ד'הכל צפוי'!

חזרה

הסברנו בשיעור הקודם את הביטויים, 'בחירה גלויה' ו'בחירה כמוסה'. הבחירה הכמוסה היא בעצם החופש האלוקי, היא קשורה לגורל של האדם, לכן היא 'ביחס לחילוק המדרגות בכלל'. 'חילוק המדרגות' הוא החלוקה בין זכר ונקבה, חלוקה בין יהודי לגוי, תקופות היסטוריות. כל הדברים האלו באים מתוך חופש מוחלט, אין דטרמיניזם, העולם איננו מחויב ואלוהים איננו מחויב. הכל בא מתוך בחירה ומתוך חופש. הבחירה הגלויה היא המדרגה של כל אחד ואחד, איך הוא מוציא אל הפועל את החיים שלו – וממילא מקבל על זה שכר ועונש.

שכר ועונש

ההשלכות של המעשים שנובעים מבחירה גלויה הם שכר ועונש. אבל לא רק על הבחירה הגלויה יש שכר ועונש, אלא גם על הבחירה הכמוסה. אולי לא נכון לקרוא לזה שכר ועונש, יותר מדויק לקרוא לזה 'חשבון', האדם צריך לתת חשבון (לשלם) על מה שקשור לבחירה הכמוסה.

כיצד יתכן שאדם צריך לתת חשבון על דברים שאינם ברשותו? ישנה חלוקה בין שתי צורות של דין, דין פנימי ודין חיצוני. הדין החיצוני הוא השכר ועונש, הוא קשור לבחירה החופשית הרגילה של האדם. הבחירה החופשית הרגילה של האדם עסוקה בדמיון, שהוא המקום שבו בני האדם נמצאים, ולא במעמקים של המציאות והיש. חטא ששייך לדמיון הוא כמו 'חוט השערה'. הדין הפנימי שייך למדרגה של בחירה כמוסה, ליסוד של ה'צפיה', שהוא איך שהקב"ה מנהל את העולם. זוהי מדת הדין העליונה, היא זאת שעושה את התהליכים ההיסטוריים ומשנה את התקופות. לדוגמה, המעבר מגלות לגאולה מגיע ממידת הדין העליונה. כך למשל מלחמת העולם הראשונה והשניה וכל הייסורים שהיו בהם, כלל לא קשורים לשכר ועונש – מדובר על אנשים צדיקים, דור שכולו צדיק, ובכל זאת מצד הדין

¹ פנקס יג, כג.

העמוק הם היו צריכים להימחק. הסיבה לזה אינה שהם חטאו, אלא שצריכה לבוא תקופה חדשה והארה חדשה, וההארה החדשה לא מתאימה להסברים הישנים.

השואה יכולה להיות דוגמה טובה: היו שהסבירו את השואה כעונש בגלל המשכילים והציונים, והיו כאלו שהסבירו אותה כעונש על שלא עלו לארץ. לרצי"ה שני ההסברים האלו הפריעו מאוד, השואה לא הייתה עונש, היא הייתה מעבר שלב בהיסטוריה – בשעה שנגמרת תקופה היסטורית ומתחילה תקופה היסטורית חדשה, מגיע חורבן גדול. הרב מסביר זאת בסוגיה על ה'גוהא':

רב קטינא הוה קא אזיל באורחא, כי מטא אפתחא דבי אובא טמיא, גנח גוהא. אמר מי ידע אובא טמיא האי גוהא דגנח מהו? רמה ליה קלא, קטינא קטינא אמא לא ידענא, בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם, מוריד כיבכול שתי דמעות לים הגדול וקולם נשמע מסוף העולם ועד סופו, והיינו גוהא. (אמר רב קטינא, אובא טמיא, כדיב הוא ומיליה כדיבין. אי הכי גוהא גוהא מבעי ליה. ולא היא, גוהא גוהא עביד, והאי דלא אודי ליה דלא לטעו כליה עלמא בתריה).²

הרב לוקח את הדיון לכל תופעה של חורבן שבאה לעולם, משמע שחורבנות כלל לא קשורים לשאלה אם פלוני או אלמוני חטאו. יהודי הגולה היו צדיקים, גם המשכילים רובם היו שומרי תורה ומצוות ולומדי תורה. והיו תנועות נוער ענקיות ותוססות, כולם היו בטוחים שהם יעלו לארץ ויבנו את המדינה. גם הוויכוח בין המזרחי לבין הרביזיוניסטים, לא היה 'אם', אלא 'איך'. כשז'בוטינסקי רצה לבנות באירופה גדודים של צבא ולכבוש את הארץ, אלו לא היו סתם הזיות, זה היה אפשרי, היה נוער גדול ואיכותי מאוד. לכן להגיד שהשואה היא עונש זה לא נכון. השואה באה בגלל שיש הארה חדשה, שיהודי הגלות לא מסוגלים להכיל, אור של ארץ ישראל.

חטא עוון ופשע

נסביר זאת מכיוון שונה. ישנם שלושה אפשרויות לחטא: חטא, עוון ופשע; ה'פשע' בא מתוך כוונת זדון אידיאולוגית; ה'עוון' הוא זדון שבא מתוך תאוה, ללא אידיאולוגיה; וה'חטא' הוא שגגה. ההבנה הפשוטה היא שככל שאדם עושה מתוך מודעות גדולה יותר,

² תרגום חופשי: רב קטינא הלך בדרך וכשעבר על פתחו של בעל אוב הייתה רעידת אדמה. אמר, האם בעל האוב יודע למה באה רעידת אדמה? ענה לו בקול, 'וכי אתה לא יודע שבשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין האומות, הוא מוריד שתי דמעות לים והם אלו שיוצרים את רעידות האדמה?' וכו'. (ברכות דף נט, עמוד א). עיין עין איה שם, פרק תשיעי, קלז.

כך חומרת חטאו גדולה. על פי הבנה זו, הפשע האידאולוגי הוא החמור ביותר, שני לו העוון הבא מהנאה, והשוגג הוא הקל שבחטאים. אבל יש בחינה לפיה דווקא השגגה היא החמורה ביותר, אף יותר מעוון ופשע – העוון והפשע הם קלקול שנובע מהתודעה של האדם, ואילו השגגה באה מקלקול הרבה יותר עמוק, היא הגורל האלוקי, הגורל האלוקי עמוק לאין ערוך מהתודעה של האדם. הפשע בא מתוך אידאולוגיה – כמה אידאולוגיה יכולה להיות עמוקה?! אלו אנשים טמבלים שלא מבינים כלום ובונים הרים שלמים על שטויות, עוד כמה שנים יתברר שזה שטויות, כשאדם כזה יגיע לעולם הבא הוא כל כך יתבייש מהשטויות שהוא עשה, שאין בכלל מה להתפעל מזה. לכן הפשע הוא הכי נמוך. וגם עוונות שבאים מתאוה – אדם שלא היה מסוגל להשתלט על הדחף שלו לאכול בשר בחלב, הוא אדם מסכן; מחלל שבת בפרהסיא, הוא אדם שצריך לחלץ את החיים,³ זה לא דבר גדול. ואילו דווקא השגגה היא דבר חמור, כי היא מבטאת קלקול עמוק בתודעה של האדם. למשל, בעולם של עבדות, היה מובן מאליו שהאדון הוא אדון והעבדים נמצאים בשביל לשרת אותו – זה הוסבר לו מבחינה דתית, חברתית ורוחנית. אז אם הוא העביד את העבד יותר ממה שהיה צריך, או שהוא ביזה והשפיל איזו שפחה, הוא לא אשם, ככה הוא גדל. בדומה היה מובן מאליו שמותר לאדם להכות את אשתו. אם היה לו יותר מידי כוח בידיים והוא לא ידע לרסן את עצמו, זה שגגה. אבל האמת היא שהשגגה נובעת מתהליכי העומק של המציאות. בהתפתחות העמוקה של המציאות נמצאות הבעיות הכי גדולות, דווקא בגלל שאי אפשר לבוא אליהם בטענות, כיוון שממילא גם לא ניתן לתקן את התופעה הזו – זה דבר נורא ואיום. אותה בעיה נמצאת ביהודים של הגלות, הם הולכים ללמוד תורה – זה כל כך נפלא עד שאי אפשר לבוא אליהם בטענות. דוגמה לעומק הגלותיות: בית הכנסת הכי מפואר באירופה נבנה בקרקוב אחרי מלחמת העולם הראשונה, מדובר אחרי הצהרת בלפור, כשכלולם ברור שאפשר לעלות לארץ, וגם היה נציב יהודי שהאמין בחזון המשיחי ורצה להביא אותם לארץ – אבל היהודים האלו לא עלו לארץ, הם היו יראי שמיים ובנו בית כנסת מפואר, האם אפשר לבוא אליהם בטענות?! לכן יכול להיות שהשגגה היא הקלקול הכי גדול.

העוון והפשע שייכים למימדים של שכר ועונש. על השוגג אי אפשר לבוא בטענות מצד השכר ועונש, אבל בעומקים של התבונה, בעומקים של ההתפתחות המוסרית, אפשר לבוא אליהם בטענה – למה הם לא משתנים? למה הם לא עושים מהפכה ומגיעים למקומות הרבה יותר עמוקים?

³ הכוונה שאין לאדם זה מימד של קודש לכן הוא הופך את החיים לחול. לאדם כזה אין מבט של עומק על החיים, הוא רואה הכל בשטחיות, וממילא מאבד את החופש. [א.ש.ל.]

הכל צפוי

נחזור לפסקה שלנו, כשהרב כותב שעל הבחירה הגלויה יש 'שכר ועונש', השכר ועונש הזה נשאר ברמה של יכולת הבחירה. מה כבר יכול אדם שנמצא בדמיון לבחור? לא מי יודע מה, אז גם העונש לא מי יודע מה. הכל נמצא ונשאר בקליפה. הרשעים של חוט השערה שכל החיים התעסקו בתסביכים שלהם, העונש הכי גדול בשבילם הוא לראות השנים, במקום לעשות דברים גדולים הם התעסקו בשטויות, לא צריך יותר מזה. אדם שהוא כלום, גם העונש שלו הוא כלום, וגם הייסורים שלו הם כלום.

לעומת זאת ביחס לבחירה הכמוסה, מדובר בתופעות עומק שקיימות במציאות, אלו תופעות קשות מאוד. מכיוון שהם קשות, גם הייסורים שלהם קשים מאוד. טוב, אבל מה זה נוגע לאדם, הרי זה לא הוא בחר? אלא שזו הנקודה, העניין של הצדיק הוא דווקא הבחירה הכמוסה, 'היסוד דהכל צפוי'. יש לאדם את הכוח להיות שותף לתהליכים כאלו, לשנות את המציאות, לשנות את ההיסטוריה, להפוך את העולם מדבר רע לדבר טוב, להוציא את עם ישראל מגלות לגאולה. הדבר הזה נקרא מהפכה.

נשמות של עולם התוהו

הדמויות שיכולות להיות שותפות לתהליכים של המציאות, הן נשמות של עולם התוהו. **הנשמות של עולם התוהו** הן נשמות מהפכניות שמחפשות את המקוריות. הן עושות את כל המאמצים כדי להחזיר את העולם לראשוניות שלו, יש להן את הכוח לעשות מהפיכה, רעידת אדמה. כשאנחנו אומרים שהן קדמו לעולם, הכוונה שהן לא קשורות לעולמיות, למעגלים של העולם, אלא הם מעל כל זה, לכן הן יכולות לבוא לעולם ולתקן אותו. **נשמות של תיקון** הן נשמות שחיות בתוך הסדרים. תפקידם הוא לבוא ולבנות אחרי שנעשתה המהפכה. אין להם את היכולת לשוב דברים ולבנות אותם מחדש, היכולת שלהם היא רק לממש את הקיים. גם זה כישרון, יש אנשים שהכישרון שלהם הוא לבנות מסגרות ויש אנשים שהכישרון שלהם הוא לבנות מהפיכות, למי שתפקידו לבנות מסגרות, אין אפשרות לעשות מהפכה.

בתוך סוגיית המאבק של טוב ורע, הנשמות של תיקון מבררות את הטוב והרע ביחס לתודעות של בני אדם, הן עסוקות בפשעים ובעוונות, ואילו השגגות לא כל כך משמעותיות לגביהם. לעומתן נשמות של תוהו מבררות את הטוב והרע ביחס לרצון של הקב"ה, לכן עיסוקן הוא דווקא בשגגות, במקום שבני אדם רגילים לא נתבעים לדין. אנשים רגילים לא יודעים להתמודד עם הנקודות האלו, הם לא יודעים להביא גאולה. בגלות שכחו שיש מושג שנקרא גאולה. היהודים אחרי מלחמת העולם הראשונה, הם דוגמה טובה. הם היו יהודים יראי שמים גדולים. הייתה להם אפשרות לעלות לארץ, והם לא נצלו את זה בגלל

שזה היה מהפכני מידי. למרות שגם באמריקה היה עוני וסבל נוראי, היה להם יותר קל לנסוע לשם, מאשר לעלות לארץ. הם היו גלותיים.

דמויות כאלו שיכולות לעשות מהפכה ולא עושות, הן נתפסות על עוון אנשי הדור⁴. צדיק שיש לו יכולת לתקן את הרע והוא לא מתמודד עם הרשע של אותה תקופה, הוא נתפס. להגיד שהוא נענש זה לא שייך, כי יכול להיות שמהבחינה הפרטית שלו הוא צדיק. אבל הוא היה יכול לעשות הרבה יותר, הוא היה יכול לשנות היסטוריה.

שילוב כוחות

והנה להרים את הערך של כל כח היותר שפל שבמציאות, צריך שיתגברו עליו בכמותם ואיכותם הכוחות הטובים שמתגברים על ידי כח הבחירה הטוב. על כן כל מי שהבחירה הגלויה עתידה להיות בו יותר חזקה לטובה, ניתן לחלקו כוחות יותר עמוקים ברע, כדי להשתמש בהם לצד הטוב.

מי מרים את הכוח היותר שפל שבמציאות? לא הבחירה הגלויה, הבחירה הגלויה עסוקה בדמיונות של האדם. כאן הרב מדבר על הבחירה הכמוסה. הרשע תמיד נשאר במפורסמות, אבל הצדיק יכול לעבור מהמפורסמות למושכלות; זה ההבדל בין הטוב לבין הרע, שהרע עם כל העומק והאמת שבו הוא חלקי, ואילו הטוב תמיד כללי ואוניברסלי; לכן אדם שבוחר בטוב, בסופו של דבר מתחבר לתעודה של העולם, ואז גם הכוחות שלו בהתאם לזה והוא יכול להרים את הכוח היותר שפל שבמציאות.

מניין יש לאדם את הכוח להתמודד עם הרע? ככל שאדם בוחר בטוב הוא מתמלא יותר כוח, ואז הוא יכול יותר להתמודד עם הרע שיש בעולם – זהו תהליך ארוך. ככה אדם עובר מתוך הבחירה החופשית הגלויה, אל הבחירה הכמוסה ומשם מתקן. לכאורה זו מדרגה ששייכת לקב"ה, הקב"ה הוא זה שצופה, אבל בכל זאת, למרות שזו בחירה חופשית של הקב"ה ולא של האדם, האדם יכול להתחבר עם המדרגה הזו.

כדי לרומם את המציאות, צריך בשלב ראשון בחירה חופשית – 'צריך שיתגברו... הכוחות הטובים, שמתגברים על ידי כוח הבחירה לטוב' – זו הבחירה החופשית הגלויה, איתה הצדיק עובד. אבל הוא גם ממשיך הלאה – 'על כן כל מי שבחירה הגלויה עתידה להיות בו יותר חזקה לטובה, ניתן לחלקו כוחות יותר עמוקים ברע, כדי להשתמש בהם לצד הטוב'. הוא צריך לשלב בין שני הבחירות האלו יחד.

⁴ שבת, דף נד, עמוד ב; עין איה שם, פרק חמישי, יד.

חוזק

הרב מתאר את הבחירה החופשית כ'חזקה', אצל הרב חוזק לא מתאר בריונות, אלא חדות ובהירות. כמו 'רגש חזק', ו'נפש חזקה', אלו תיאורים של יכולת לעמוד במציאות בגבורה ולא להתפעל ממנה. 'נפש חזקה'⁵ היא נפש בריאה, שלא מושפעת על ידי היבטים חברתיים והשפעות חברתיות, עין הרע לא שולטת בה, היא לא מתפעלת מהסביבה. 'רגש חזק'⁶ הוא אומן, או מוזיקאי, שבתוכו נמצא קנה מידה של עדינות, של מוזיקה, אסתטיקה והרמוניה. לא רק שהוא לא מתפעל אלא שיש לו שמיעה אבסולוטית. אבל יותר מזה יש לו גם עוצמה ונכונות להתמסר לזה. 'בחירה חופשית חזקה', היא אדם שיש לו עולם מוסרי מאוד חזק, למרות שכל המציאות בנויה ממעגלים של גורל ועצבות והאדם משועבד בתוך המציאות הזו.

דוגמה לכך שאדם משועבד למעגלים של המציאות היא, שמעולם לא יצא עבד ממצרים, לא היה צריך לשים שומרים על הגבולות, עם כל המצב הקשה שהיה לעבדים הם לא חשבו על משהו אחר. מול זה נצבת יציאת מצרים של בני ישראל, היציאה מעבדות לחירות, היכולת להשתחרר מהשעבוד למעגלים של הסביבה – זוהי בחירה חופשית גלויה חזקה. אדם שיש לו בחירה חופשית חזקה, לא משנה היכן הוא נמצא, אם הוא בתוך מנגנונים שלמים מדיניים וחברתיים, או שהוא שנמצא ברוסיה תחת משטר אימים, הוא חופשי ויש לו יכולת לשנות ולשלוט על עצמו.

בחירה היא כישרון, 'מי שהבחירה הגלויה עתידה להיות בו יותר חזקה לטובה', הכוונה שיש לו כישרון להיות אדם חופשי שלא מתפעל מהסביבה, אלא להיפך, פועל עליה. לא רק שהסביבה איננה כולאת אותו, אלא להיפך היא כחומר ביד היוצר, היא מאפשרת לו להשתנות ולשנות אותו בה. הנושא הוא שאפשר לתקן את הכל; כלומר, לא רק להישאר במעגל הקטן של הבחירה הגלויה עם השכר ועונש הגלוי, אלא להיכנס לתוך העומקים, לדעת שהמציאות שייכת למושכלות ולא למפורסמות. להיכנס לתוך המושכלות ושם לבוא ולעשות שינויים – בשביל זה צריך כוח בחירה מאוד חזק.

עומקי הרע

'מי שהבחירה הגלויה עתידה להיות בו יותר חזקה לטובה' הכוונה למי שיש לו כישרון של חופש. כמו שיש אנשים בעלי כישרון מוזיקלי, יש אנשים בעלי כישרון להיות חופשיים. אלו נשמות של עולם התוהו, בניגוד לנשמות של תיקון שהן מסודרות והכל נמצא אצלם

⁵ עין איה ברכות, פרק שלישי, לו; פרק שביעי, מד.

⁶ עין איה ברכות, פרק תשיעי, כט.

במסגרת המצומצמת של התקופה, הדור והחברה שבה הוא נמצא, הנשמות של התווה מרגישות את החופש, את היכולת לפרק מעגלים, לפרק תקופות, הן לא משועבדות לשום דבר. לאדם כזה 'ניתן לחלקו כוחות יותר עמוקים ברע' – לאדם בעל כשרון של חופש, יש לו עוד דבר, היסודות של הרע שנמצאים בו מאוד עמוקים. למה? 'כדי להשתמש בהם לצד הטוב'. מכיוון שאנחנו יודעים שהוא יוכל לעמוד מול כוחות הרע האלו, לכן עומקי הרע מתגלים לו.

'כוחות עמוקים ברע' אינם רק סביבה רעה, כגון אדם שנולד בחברה קומוניסטית ונשלח לסיביר. כי לפי זה יוצא שאדם שנולד בחברה ללא דיקטטורה על דעות, פחות יפגוש את עומקי הרע. אבל יכול להיות בדיוק הפוך, שבמקום כמו רוסיה, אפילו אדם קטן יכול להבין שדיקטטורה היא דבר נורא ואיום, שזו מפלצת, והוא ינסה להשתחרר ממנה. אמנם לא לכולם יש את האומץ ללכת לסיביר, אבל כולם מבינים את הנקודה הזו. הרבה יותר חמור הוא אדם שהרע נמצא בתוכו, שאף אחד לא מכריח אותו, הוא יכול להיות נסיך של מעצמה, דמות אצילית, הוגה דעות, אדרבה יש לו חופש ויש לו אפשרות לעשות מה שהוא רוצה, אבל בתוכו נמצא רע. זו המשמעות 'שניתן לחלקו כוחות עמוקים ברע'.

לדוגמה, יוסף נמכר לעבד והוכרח להתנהג לפי הנורמות שנקבעו שם זוהי סביבה רעה וקשה, שדורשת מאבק קשה. לעומתו רבי עקיבא לא היה אדם שגדל בדיקטטורה והוכרח להתנהג בצורה מסויימת, הרע היה קיים בתוכו, הוא הגיע מההורים שלו, הם היו 'אוכלי השקץ והעכבר'⁷. כשהרע קיים בתוכו זה מצב הרבה יותר גרוע, מה יכול לעשות אדם שיש בתוכו יסודות שורשיים רעים, גם אם יתנו לו חופש גמור הוא יעשה דברים רעים. להפוך תכונה פנימית של רע, לטוב, זו דמות של בעל תשובה, אף אחד לא הכריח אותו לעשות רע, אלא הוא פשוט כזה, הוא שוגג.

מה פירוש שגגה? לא מדובר על אנרכיסט, אלא אדם שקול בעל חופש וכוח, אבל הרע כל כך עמוק בתוכו, שהוא יוצא לפועל בשגגה. לדוגמה, התקופה כמו שתיארנו קודם את האדון שמתעלל בעבד שלו, או הבעל שמכה את אשתו. כך גם אדם שגדל בחברה אנוכית ונהנתנית, שכל ענינה הוא ליהנות ולנצל את האחר – נכון שעושים זאת בצורה מסודרת, שאף אחד לא יהרוס את השני, צריך לחלק את העוגה בשווה כדי שכולם יוכלו ליהנות – לאדם שגדל בתקופה כזו יש אידאולוגיה שלמה, הוא גדל עם האידאולוגיה הזו, הוא ינק אותה בחלב אימו, היא ספוגה בכולו, אז הוא כזה. זה הפשט שהמעמקים של הרע נמצאים בתוכו, אין הכוונה שמבחינה שלטונית רצונית הוא נתון ברע, אלא שהאופי שלו כזה.

⁷ ישעיה סו, יז. בבא מציעא, דף נח, עמוד ב.

בחירה חופשית

כשאנחנו אומרים שיש לאדם הזה בחירה גלויה חזקה, הבחירה החופשית שלו נמצאת כמו כולם, בעולם הדמיונות, אבל אצלו היא חזקה מאוד. הכוונה שיש לו כישרון להיות אדם חופשי, אדם של תוהו, שיודע להיאבק בדברים. אדם בעל כישרון כזה מקבל גם כוחות רע, כדי שישתמש במעמקים של הרע לתקן אותם. אפשר לקחת בתור דוגמה דמות כמו משה רבינו⁸, משה גדל בבית של פרעה, הוא קיבל חינוך לעדינות, חינוך להתנשא, לשלטון, ליהנות מאחרים, זה אדם שיודע בהחלט שהכל שלו. לאדם כזה אין בחירה גלויה, אלו עומקים של מציאות שיש בתוכו, רוב בני אדם היו נסחפים או נשארים במקום הזה ולא הייתה להם היכולת להשתנות. אבל מי שיש לו בחירה חזקה, יכול לעמוד בתוך התופעה הזו ולמרות שזה האופי שלו, הוא יכול לעמוד מול האופי הזה ולנצח, יש לו כישרון חופשי.⁹ זוהי נשמה של עולם התוהו, לא משנה באיזה מעגלים היא נמצאת, אפילו שהמעגלים האלו נמצאים בתוכה וסוגרים עליה – הם הפרדיגמות של האישיות, כל מה שהיא חושבת, מדמינת ורוצה, נובע מהמחשבות האלו – בכל זאת יש לה כישרון לעמוד מול כל המעגלים האלו ולומר אחרת.

צריך להדגיש, אמנם זה מופיע בתוך הבחירה הגלויה של האדם, אבל היא לבדה לא הייתה מסוגלת להתמודד. הבחירה החופשית לא יכולה לצאת מגדרה האנושי, זו הכוונה שהקב"ה מעצים כוחם של צדיקים. אז הוא מתחיל בכך שיש לו בחירה גלויה חזקה, ויש לו יכולת לעמוד מול מתקפות אידיאולוגיות ורגשיות, כולל כשהן נמצאות בתוכו, אבל 'לולא הקב"ה עוזרו' הוא לא היה יכול לנצח.

תיקוני נשמות

יועיל החוזק שלהם לעצמו, לכללותו, ויועילו גם כן לעצם הכוחות
בהפיכתם לטובה, העלאת הניצוצות ותיקוני הנשמות המפוררות.

החוזק של מי? החוזק של כוחות הרע. לא רק הבחירה הגלויה שלו חזקה, גם הרע חזק מאוד. הוא מועיל לכל האישיות של האדם, בכך שהיא אישיות חזקה. איך זה מועיל לו? כיוון שההתמודדות והניצחון מחזקים אותו.

מה ההבדל בין 'עצמו' ל'לכללותו'? 'עצמו' הכוונה שהעצמיות שלו מתחזקת, והביטוי 'לכללותו' מבטא את המימדים שמעבר לעצמיות. העצמיות היא כשרון החופש, כישרון החופש הוא כישרון שכלי, אבל חוץ ממנו יש לאדם גם כישרונות רגשיים.

⁸ זה לא נכון על משה עצמו, כי הוא היה דמות שלא מעורב בה רע כלל. אז זו רק דוגמא.
⁹ בשלב השני הוא יקח את כל האופי הרע שלו ויעצים בו את הטוב.

כשאדם מנצח את הרע ומתמודד איתו, הוא נותן לו גם תוקף רגשי חזק מאוד. יש באדם שני ממדים של חוזק: חוזק עצמי – הכוונה, כוח שליטה, כוח בקרה, כוח הנהגה, כל זה קשור למחשבה; וחוזק כללי – אישיות חזקה. אישיות חזקה באה על ידי יצר הרע, בשביל לאהוב לא צריך ללכת עם ספר ולהסתכל איך לאהוב, אוהבים ברגש, בדמיון, ביצר. ההתנהלות של האדם בעולם הזה, עם כל הרוע שיש בעולם, היא על ידי היצר ולא על ידי השכל. שכל חזק זה חשוב מאוד, כישרון חופשי חזק גם חשוב מאוד, אבל כל זה עדיין לא מספיק, צריך את הגבורה עצמה, היא נמצאת ברגש ולא בשכל. זה מה שהרב רוצה להגיד, שזה יועיל לכללותו, ולא רק לעצמו.

דבר שלישי, ההתמודדות מול כוחות הרע, תועיל גם לכוחות הרע, מכיוון שבכך הם הופכים לטובים, הם חוזרים למבט השלם שלהם, להקשר הכללי.

הרווחנו שלושה דברים: הראשון, עצמותו – כשאדם מתמודד, הרצון החופשי שלו מתחזק מאוד, וההתחזקות הזו נותנת לו כוח ועוצמה, הוא מרגיש שיש לו יכולת שליטה על המציאות, המציאות נמצאת בידו כמו חומר. כשאדם לא מתמודד, אלא נגרר אחרי המציאות, הרצון שלו נעשה רפוי, הוא מרגיש שהמציאות שולטת עליו. רווח שני – כללותו. כללותו איננה נקודה מסוימת בתוכו, אלא היא כל המכלול שבתוכו, הכוונה לגבורה שיש לו. רווח שלישי – הכוחות עצמם. עד עכשיו מי שהשתמש בהם היה הרע, ועכשיו אנחנו הופכים אותם לעברה לשמה, הם נהפכים לכוח חיובי.

‘העלאת הניצוצות ותיקוני הנשמות’, הם התיקון של כוחות הרע שיש במציאות.

רבי עקיבא

על כן רבי עקיבא, לפי גדולתו נתנו לו כחות היותר עמוקים במעמקי הרע להשלימם, כי לפי גודל ערך נפשו היה בו כח לתקנם, ולפי רכותו ורוחניותו היה צריך לבסיס חומרי כזה, כדי שיוכל להתחזק בדרך מיצוע שלא להתפשט לגמרי מחומריותו.

עד עכשיו הרב כמעט לא דיבר על ההעצמה, על הבחירה הכמוסה. הוא דיבר רק על בחירה גלויה חזקה מאוד. אדם כזה שייך לנשמות של תוהו, נשמות שקדמו לעולם, אלו כוחות מאוד גדולים. עכשיו הרב מביא דוגמה להעצמה – רבי עקיבא לפי גדולתו נתנו לו כוחות יותר עמוקים ברע’.

רבי עקיבא לא היה בחורצ'יק מתוק, רועה צאן עם חיוך על הפנים וגיטרה, וגם עם הארץ; ואז כשרחל ראתה אותו היא התאהבה בו ואמרה לו תהיה תלמיד חכם. יש הרבה נשים שהתחתנו עם נעבעכים וחשבו שהן תפוכנה אותם לרבי עקיבא ולא יצא מהם כלום,

אולי יצא נעבעך משופר, אם יש אישה טובה היא יכולה להפוך נעבעך לנעבעך משופר, אבל לא יותר מזה. הגדלות של רחל הייתה בכך שהיא שמה לב שרבי עקיבא לא היה סתם בחורצ'יק מתוק, אלא דמות מיוחדת.

רבי עקיבא היה תופעה קשה, גם בתוכו וגם בסביבה החיצונית שלו. בתוכו היה לב של גר. גר פירושו, אדם נורמטיבי לתקופה שלו. זו תקופה של עבדות, אכזריות, לרומאים לא הייתה בעיה ללכת לכבוש ארצות, לא הייתה להם בעיה להעניש בצורה קשה את מי שלא מקבל את המרות שלהם. לאדם שגדל בתקופה כזו אין שום התנגדות פנימית לדבר, זה אפילו מאוד לגיטימי. עבד שלא מתנהג כמו שצריך, מענישים אותו ואחר כך צולבים אותו. התיאורים של המשתאות שלהם נוראים. לא סתם רשב"י שנה אותם¹⁰. כל הרוע והאכזריות האלו היו בתוך רבי עקיבא. אבל לא רק בתוכו היה רע, אלא גם בסביבה, השלטון והתרבות היו כאלו – זה המשמעות של כך שהוא היה עם הארץ. אצל הרב 'עם הארץ' איננו דווקא אדם שלא סיים שתיים עשרה שנות לימוד, הוא יכול גם להיות אדם מאוד כישרוני, אבל כל העולם שלו בנוי על התרבות ולא נובע מבפנים. היסוד התרבותי איננו דבר של מה בכך, כשיש השקפות עולם שנותנות לגיטימציה להיות רע, כוחני ונהנתן, הן משפיעות והאדם נהיה כזה. כל זה היה אצל רבי עקיבא בעוצמה גדולה, הוא לא היה נעבעך, הוא היה גדול, כישרוני ובעל לב רומאי, והוא גם הבין שאפשר לתקן את זה.

לכל התכונות הקשות האלו, הרב במפורש הרב קורא 'גדלות' – 'על כן רבי עקיבא לפי גדלותו...'. משמע שכל ארבעים שנה שהוא היה עם הארץ, הם הגדלות שלו.

'לפי גודל ערך נפשו היה בו כוח לתקנם', זו הבחירה החזקה שלו.

'לפי רכותו ורוחניותו היה צריך לבסיס חומרי' – בגלל שהוא כל כך רוחני, הוא היה יכול בקלות לצאת מהמסגרות, להיות כומר, ולהתנזר, או להיפך ל- לא מעשי וחסר משמעות. לכן באותה מידה שהיו לו נטיות רוחניות חזקות, היו לו גם נטיות יצריות חזקות, כדי 'לרתק' אותו למציאות¹¹.

מסירות נפש

על כן בכל מעשים הטובים, לא היה אפשר לו להעלות את הניצוצות האחרים שבאו לו דווקא לגורלו מאבותיו שהיו נכרים, כי אם במה שהיה מצטער כל ימיו על הפסוק "ובכל נפשך". ודווקא על ידי מסרקות

¹⁰ 'כל מה שתקנו לא תקנו אלא לצורך עצמן, תקנו שווקים להושיב בהם זונות, מרחצאות לעדן בהם עצמן, גשרים לטול מהם מכסים'. (שבת דף לג, עמוד ב).

¹¹ הוסבר בהרחבה בשיחה 'אלף מיני זמר ח'.

של ברזל, שמתוך שכל מה שאפשר להעלות על ידי הבחירה המעשית שבידו של אדם כבר העלה, ונשארו רק אותם החלקים שאינם יכולים לעלות כי אם על ידי רושם עמוק כזה של מסירות נפש נשגבה כזאת.

גם אם רבי עקיבא היה עושה את כל המעשים הטובים, הוא לא היה מצליח לצאת; מההשפעה התרבותית אולי כן, אבל לא מההשפעה העמוקה שבתוכו. הכוח היחיד שהיה מסוגל להוציא אותו הוא 'מסירות נפש'. מסירות נפש איננה קשורה רק לזמן המיתה, היא הצורה שבה אדם חי את העולם. נכון שמיתה על ידי ייסורים הייתה בשבילו שכר מצווה, והוא שאף לזה כל חייו, אבל גם כשהוא חי, זו הייתה הנקודה החשובה. 'בכל נפשך' הכוונה למסור את הכל, הוא תמיד היה במצב שהוא מוכן לוותר על הכל בשביל הגודל האלוקי.

'שכל מה שאפשר להעלות על ידי הבחירה המעשית שבידו של אדם כבר העלה, ונשארו רק אותם החלקים שאינם יכולים לעלות כי אם על ידי רושם עמוק כזה של מסירות נפש נשגבה כזאת'. עכשיו רואים את הצורך בהעצמה, את הצורך שיהיה לו משהו הרבה יותר גדול מבחירה חופשית רגילה, לכך צריך את העזרה של המושכלות.